

NOVICA VUJOVIĆ

ETNOKULTURNI STEREOTIPI U SLAVENSKIM, GERMANSKIM, ROMANSKIM I ORIJENTALNIM JEZICIMA (2023)

COBISS: 1.18

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.31.1.14](https://doi.org/10.3986/JZ.31.1.14)

Etnokulturni stereotipi u slavenskim, germanskim, romanskim i orijentalnim jezicima: sličnosti i razlike u percepciji Drugoga: zbornik radova sa međunarodne lingvističke konferencije Sarajevo, 23–24. 3. 2023, ur. Amela Šehović, Sarajevo: Slavistički komitet, 2023 (Biblioteka Bosnistika, Zbornici), 303 str.

Na Univerzitetu u Sarajevu realizovan je dvogodišnji međunarodni projekat u čijem je centru pažnje bila analiza i interpretacija stereotipa iz lingvističke perspektive. Tematska konferencija na kojoj su prezentovani i razmatrani pojedinačni referati, te nakon nje publikovan i zbornik *Etnokulturni stereotipi u slavenskim, germanskim, romanskim i orijentalnim jezicima: sličnosti i razlike u percepciji Drugoga* rezultati su toga projekta. Projekat je vodila urednica knjige Amela Šehović. Zastupljeni su učesnici iz Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Slovenije, Italije, Njemačke, Srbije i Sjeverne Makedonije. Konferenciju su organizovali Elma Durmišević, Minka Džanko i Mehmed Kardaš, a cio projekat finansirao je Slavistički komitet pod rukovodstvom Mehmeta Kardaša.

Prije nego nešto više kažemo o sadržaju knjige, bitno je istaknuti aktuelnost teme. Stereotipi imaju dugu tradiciju, osobito na Balkanu. To mogu biti pozitivne ili negativne predstave koje neko kognitivno povezuje s određenim fenomenima. Uglavnom su u centru pažnje druge kulture za koje su ljudi čuli ili čitali, međutim o njima nemaju potpuno i pouzdano znanje iz prve ruke. Pitanje je kako se u jeziku aktiviraju stereotipne misli i u kom mediju ih nalazimo. Da li je to govorni jezik, da li su to tekstovi ili nešto drugo? Ova pitanja imaju važnu ulogu jer je, na primjer, mnogo veća vjerovatnoća da će se stereotipne ideje naći u književnosti (umjetničkim tekstovima) nego u akademskom (naučnom ili stručnom) članku. Ovo moramo imati na umu da bismo razumjeli da zbornik radova slijedi deskriptivni pristup i da ne nastoji učvrsti bilo kakve stereotipe u bilo kojoj slovenskoj ili drugoj kulturi. Ovakvo stanje prepoznajemo i kad su jezici u pitanju:

uzmimo za primjer istorijsku lingvistiku u kojoj se razmatra pitanje kakvu ulogu imaju spoljni uticaji na razvoj sopstvenih književnih normi. O tome je, na primjer, detaljnije pisao Előd Dudás (2011) u jednome svom radu. Čak i danas možemo primijetiti da se različito a u pojedinim primjerima i kontroverzno raspravlja o stereotipnim idejama u jezicima. Stereotipi se pojavljuju i u akademskim debatama čak, što kao u slučaju crnogorskoga jezika prenošenje takvih stereotipa kroz domaću i inostranu literaturu proizvodi zabune kad je u pitanju emocionalni odnos prema crnogorskom jeziku u Crnoj Gori. Postoji opširno i aktuelno istraživanje Martina Henzelmana (2024) o tome problemu. Slučajevi interpretirani u članku Dudás (2011) i članku Henzelmann (2024) pokazuju kako je jezički kontakt uvijek povezan s kulturnim kontaktom, a ovaj drugi proizvodi ili širi stereotipne ideje.

Uvodne uredničke napomene, kao i pregled opšteg značenja stereotipa napisala je Vesna Požgaj Hadži (str. 9–29). Slijede rasprave na različite teme. Čitamo o etnokulturnim stereotipima u makedonskom jeziku o kojima piše autorka Lidija Arizankovska (str. 30–42). Ulogu koju rječnik igra u oslikavanju etnokulturnih stereotipa autorka Tatjana Balažić Bulc objašnjava na temelju slovenačkog jezika (str. 43–58). U fokusu su etničke grupe bivše Jugoslavije i leme, kolokacije i frazemi, koji daju informacije o ovom pitanju što je, razumije se, veoma važan aspekt, jer pokazuje koji su jezički elementi iskorišćeni za konceptualizaciju drugih. Naredni članak bavi se problemom kako se u Bugarskoj pojavljuju geopolitički motivisane perspektive o Turskoj, a autor toga priloga je Martin Henzelmann (str. 59–74). Postoje različiti pristupi ovoj temi, pa na ovome mjestu vrijedi istaknuti da su neki uporedivi problemi obrađeni naučno (Ganeva 2017) te da su u nekim istraživanjama smješteni u širi kontekst (Henzelmann 2021). Slične studije su dostupne i za Srbiju i druge zemlje (Marić 2017), a u ovome zborniku one su nanovo vrednovane. Autorka Amela Ljevo-Ovčina analizira stereotipe u ruskom frazeološkom rječniku (str. 76–93). Sonja Nenezić ponudila je rekonstrukciju stereotipa o Romima u Crnoj Gori (str. 94–111). Na temelju jezičke građe različitih izvora autorka interpretira jezičke pokazatelje te sprovedenom analizom potvrđuje početnu hipotezu „o izrazitoj negativnoj obojenosti etnokulturnog stereotipa o Romima u crnogorskoj slici svijeta“ (str. 109).

Amela Šehović i Elma Durmišević analiziraju lingvističku konceptualizaciju viceva (str. 112–134). Tačno je zapažanje autorki: „Interpretacija viceva rezultirala je zaključkom o stereotipizaciji naroda koji se u njima prikazuju ali i o potrebi kritičkog ukazivanja na takvo jednostrano poimanje svijeta, koliko god ono imalo male šanse da utječe na govor u smislu iskorjenjivanja tih stereotipa“ (str. 131). U ovom kontekstu može se čitati i rad Gordane Štrbaz i Milana Ajdžanovića, u kojemu inovativno pokazuju koje verbalne asocijacije dovode do razvoja stereotipa (str. 135–164).

Zbornik u nastavku sadrži radove o građi iz jezika van slovenskoga kulturnog kruga. Ovakvim se radovima, razumije se, istovremeno obogaćuje čitava perspektiva proučavanja u ovim naučnim područjima, kao i kocept oko kojega su se okupili organizatori konferencije i uredništvo zbornika. Poznato je, takođe, da su kroz vrijeme i drugi jezici i etnokulture poput germanske, romanske ili turske u bliskom kontaktu sa slovenskim narodima i zato smatramo da je konceptualizacija utemeljena i samim tim važna. Kad je riječ o germanskim jezicima, nalazimo ove priloge. Mario Liguori fokusira se na studiju slučaja iz Švedske (str. 165–184), Sanela Mešić ocjenjuje stereotipe u njemačkim frazemima (str. 185–205), dok Amira Sadiković i Selma Đuliman postavljaju pitanje kako se anglosaksonski stereotipi prevode na južnoslovenske jezike (str. 206–220). U nastavku dolaze proučavanja romanskih jezika, koja su u ovome izdanju ograničena na italijanski i španski, mada na ovom mjestu ne treba gubiti iz vida i rumunski (o kojemu se u zborniku ne govori) i njegova brojna preklapanja sa slovenskim jezicima. Italijanski jezik takođe je u direktnom prostornom dodiru sa slovenskim jezicima, a Nermine Čengić se u svome radu usmjerila na problem italijanskih frazema koji su motivisani etnokulturnim stereotipima (str. 221–237). Ovome pitanju u španskom jeziku autorka Edina Spahić posvetila je članak pod naslovom „Španci i oni Drugi“ (str. 238–250).

Razmatrano je i pitanje kakvu poziciju stereotipi zauzimaju u takozvanim orijentalnim jezicima. Autorke Sabina Bakšić i Alena Čatović ispituju etnokulturne stereotipe zasvjedočene u turskim poslovicama i izrekama (str. 251–266). Pokazalo se da je taj korpus važno polje iz kojega se može crpiti obilje potvrda o stereotipnim pojavama. Veoma je relevantna interpretacija stereotipa u vicevima na persijskom jezičkom području koju je ponudila Đenita Haverić (str. 267–287). Već je rečeno da oblik komunikacije u vicevima za kontekst proučavanja ovoga tipa ima posebnu važnost. U vezi s tim, naime, moramo spomenuti neke pojedinosti. S jedne strane, turski jezik je u mnogo bližoj vezi sa slovenskim jezicima nego persijski, postoji čak i direktna kopnena veza. Pored toga, u Turskoj žive velike slovenske manjine, kao na primjer muslimanske manjine bugarsko-pomaške ili bosanske zajednice (Giesel 2016). S druge strane, persijski je jezik indoevropski jezik i tipološki je mnogo bliži slovenskim jezicima nego turski. Donekle slično standardnim jezicima na štokavskom terenu koji danas koriste dva sistema pisanja, persijski je jezik s različitim nazivima, sistemima pisanja i varijantama u Iranu, Afganistanu i Tadžikistanu. Na tim prostorima žive veoma heterogeni narodi koji nijesu u kontaktu sa slovenskim jezicima. Imajući sve to u vidu jasno je da je u poređenju s persijskom turska kultura mnogo poznatija na Balkanu. Prisustvo većih turskih manjina u regionu i duga istorijska etapa prisustva otomanske imperije samo su neki od razloga koji su usloveli takvo stanje u balkanskim kulturama danas. Kad je o jeziku kao produktu ili oruđu kulture riječ, spomenute

su društveno-istorijske okolnosti bez sumnje uticale na proizvodnju i recepciju stereotipa.

Uzmemo li sadržaj zbornika *Etnokulturni stereotipi u slavenskim, german-skim, romanskim i orijentalnim jezicima: sličnosti i razlike u percepciji Drugoga* s gledišta same crnogorske filologije, njegovo pojavljivanje jeste važno. Primjera radi, svima koji se zanimaju za crnogorsku jezičku problematiku novijih vremena ponuđeni pojmovno-terminološki aparat, predložena metodološka rješenja i interpretacije različitih korpusa u prilogima iz ovoga zbornika mogu biti podsticajni za izučavanje nekih od stereotipa ili neke od pseudonaučnih istina što se tokom negativne kampanje ugrađuju u konceptualizaciju crnogorske jezičke norme. Bitno je, dakle, da se knjigama ovoga tipa ne reprodukuju stereotipi, već da se doprinosi njihovom prevazilaženju i gradi poštovanje prema drugim narodima, njihovim jezicima i kulturama u cjelini.

Stav Organizacionoga odbora iz uvodnih napomena (str. 7) „da jezik najbolje oslikava društvene promjene te da su ovakvi susreti potrebni i u naučnom, ali i društvenom kontekstu uopće“ apsolutno je osnovan, pa su u naučnom pogledu konferencija i ovaj zbornik Slavističkog komiteta iz Sarajeva potvrdili visok nivo. Publikovani radovi nude teorijske definicije, analize primjera iz konkretnog korpusa i različite perspektive o slovenskom kulturnom prostoru i područjima, jezicima i kulturama s kojima su slovenski jezici u kontaktu. U zbiru interpretiranih problema i korišćene literature, osobito one recentne, ova kolektivna monografija može se prihvatiti kao inspirativan izvor za buduća kritička ispitivanja stereotipa.

LITERATURA

- Dudás 2011** = Előd Dudás, Madžarski jezikovni vpliv v besedišču martjanske pesmarice, *Jezikoslovni zapiski* 17.1 (2011), 35–72.
- Ganeva 2017** = Study of ethnic stereotype of young Bulgarians, *Bulgarian Journal of Science and Education Policy (BJSEP)* 9.1 (2015), 46–65.
- Giesel 2016** = Christoph Giesel, Jezičke karakteristike i sociolingvistički stavovi kod iseljenih Bošnjaka Sandžačkog porijekla u Istanbulu (Turska), u: *Zbornik radova Drugi simpozij o bosanskom jeziku: Istraživanje, normiranje i učenje bosanskoga jezika – dosadašnji rezultati, potrebe i perspektive* (Sarajevo, 12–13. mart 2015), ur. Alen Kalajdžija, Sarajevo: Institut za jezik, 2016 (Edicija Posebna izdanja 24), 563–601.
- Henzelmann 2021** = Martin Henzelmann, Za nemskoto naučno izdanje „BULGARICA“, *Literaturna misal* 3 (2021), 105–111.
- Henzelmann 2024** = Martin Henzelmann, Language in post-Yugoslav Montenegro: an Unstable Complex of Contested Values, *Zeitschrift für Slawistik. Journal of Slavic Studies* 69.2 (2024) = *New Insights into South Slavic Linguistics*, 229–255.
- Marić 2017** = Anđelina Marić, Ethnic distance and ethnic stereotypes of the young in boundary municipalities in south Serbia, *Serbian Journal of Geosciences* 3 (2017), 29–43.